

S VÝHLADOM DO BUDÚCNOSTI A SPÄŤ

Obraz industriálneho mesta Považská Bystrica v posledných dekádach
obdobia socializmu a jeho tendencie po roku 1989

Lenka Abaffyová

ABAFFYOVÁ, Lenka. Looking to the Future and Back: the Image of an Industrial Town in the Last Decades of State Socialism and its Tendencies after 1989: the Case of Považská Bystrica, Slovakia.. Slovakia. *Historické štúdie*, 48, 2014, pp. 287 – 308.

Industrial towns in Central and Eastern Europe belonged to „protégés „ among the settlements under the conditions of state socialism. This fact was demonstrated not only by the amount of public investments. Industrial towns were also ideologically used as showcases of the successful development of a „socialist society“. However, after 1989, the ideological status and financial background were both gone. This article focuses on the image formation of the (Czecho)Slovakian industrial town of Považská Bystrica in the last decades of state socialism and after 1989. This paper begins by outlining the concept of the town's image and subsequently follows the changes in the built environment (the massive demolition of the town centre and subsequent new construction), as well as trends in representations of the town. The nature of the sources (documents of local government and pre-1989 local state and party organs, local press, tourist brochures and books) necessitates that this paper deals mainly with the official image of the town. Nevertheless, to get deeper insight, architectural and urban planning discourses as well as responses from citizens are also partly taken into account. This analysis shows the state socialist model which depicted the town as a successful moderator of state social policy (through newly built neighborhoods, stores, schools, and health facilities) and the changes that occurred after 1989. Surprisingly, the 1990s were characterized by a reasonable amount of continuity. Považská Bystrica was still portrayed as a modern industrial town offering a high standard of living to its residents. Although symbolic changes took place rapidly (e.g. the renaming of streets), a growing nostalgia as a significant factor in the created urban identity came not earlier than towards the end of the decade. Považská Bystrica. Town image. Socialist industrial town. Postsocialism.

„Niekdajšie typické dedinské námestie začalo meniť svoju tvár. Staré ustupuje novému. Rastie konštrukcia budov okresných štátnych orgánov a niekdajšia výšková dominanta Považskej Bystrice – veža kostola dostala súpera viac než vážneho. V tieni ocele, skla a hliníka sa postupne strácajú učupené staré domčeky s nevhľadnými fasádami a neupravenými dvormi.“¹ Takto optimisticky spomínal na počiatky zmien vo vzhľade

¹ *Obzor*, 15, 12. 8. 1982, s. 4. Týždenník *Obzor* vychádzal v 80. rokoch ako „orgán OV KSS a ONV v Považskej Bystrici“. Začiatkom roku 1990 zmenil podtitul na „týždenník národných výborov a ná-

mesta Považská Bystrica autor jedného z článkov týždenníka *Obzor* začiatkom 80. rokov. Zmeny, o ktorých podával správu, mali vtlčiť tomuto mestu novú – „socialistickú“ podobu a kvalitu. O takmer 40 rokov neskôr som v jednej z bratislavských kaviarní bola svedkom diskusie, v ktorej sa hľadalo najškaredšie mesto Slovenska a Považská Bystrica bola jedným z kandidátov.

Industriálne mestá, často označované za „protežantov“ medzi sídlami, boli počas socializmu štátom prezentované ako výkladné skrine, vlajkové lode deklarovanej úspešnej sociálnej politiky. Verejné prejavy a oficiálne stanoviská nešetrili na ich adresu chválou, urbanisti a architekti projektovali ideálne mestá budúcnosti. Zmeny v širšom kontexte rozvoja a prezentovania industriálnych miest v socializme, ako aj zmeny, ktoré v tejto oblasti priniesol rozpad východného bloku a následná transformácia, chcem predstaviť na príklade Považskej Bystrice. V centre pozornosti predkladanej štúdie sú predstavy a politické záujmy, ktoré stáli v pozadí týchto zmien v širšom, stredoeurópskom priestore.

Pojem obraz mesta

S pojmom obraz mesta narába viacero vedeckých disciplín. Ide predovšetkým o sociológiu a humánnu geografiu, v rámci historického výskumu mu venujú pozornosť najmä práce z oblasti kultúrnej histórie. Len ťažko možno čakať jednotné vymedzenie tohto pojmu. Platí, že jeho chápanie je mnohoznačné i v rámci jednotlivých disciplín. V najužšom ponímaní sa obraz mesta vníma ako výzor fyzického priestoru (po nem. „Stadtbild“).² Pre potreby tejto štúdie som však siahla po jeho širšom vymedzení tak, ako ho vo svojej práci ponúka nemecký historik Jochen Guckes (po nem. „städtisches Selbstbild“). Pod obrazom mesta chápe všetky verejne vyjadrené predstavy, ktoré majú rôzne skupiny či jednotlivci o minulosti, súčasnosti a budúcnosti mesta, ako aj o jeho mieste v priestore, regióne. Patria doň i predstavy o tom, z čoho plynie identita mesta alebo aké správanie, či politické rozhodnutia sú pre dané mesto žiaduce.³ Odmietajú hovoriť o jednom homogénnom obraze mesta.

rodného frontu okresu Považská Bystrica“, od apríla 1990 vychádzal ako „týždenník okresu Považská Bystrica“.

² Pozri napríklad kapitolu sociologickej práce CORNELSEN, Inge – FRANZ, Peter – HERLYN, Ulfert. *Stadtstruktur und Stadtbild im Wandel*. In BERTELS, Lothar – HERLYN, Ulfert. *Stadt im Umbruch: Gotha. Wende und Wandel in Ostdeutschland*. Opladen : Leske + Budrich 1994, s. 340 – 374; O niečo širšie definuje pojem obrazu mesta nemecká sociologička Martina Löw, podľa ktorej obraz mesta zahŕňa dve vizuálne subkategórie: tzv. vystavaný obraz (gebautes Bild) a tzv. grafický obraz (grafisches Bild), pričom ako pramene skúmania autorka uvádza samotný mestský priestor a jeho grafické reprezentácie (fotografie, videá, kresby a pod.). Pozri LÖW, Martina. *Soziologie der Städte*. Frankfurt am Main : Suhrkamp 2008, s. 146.

³ GUCKES, Jochen. *Konstruktionen bürgerlicher Identität. Städtische Selbstbilder in Freiburg, Dresden und Dortmund 1900–1960*. Paderborn – München – Wien – Zürich : Ferdinand Schöningh 2011, s. 11 – 12. Autor hovorí presnejšie o „sebaobrazoch mesta“ (städtische Selbstbilder), pre potreby tejto štúdie obrazy tvorené v rámci mesta alebo „zvonku“ pre obdobie socializmu nerozlišujem. Pre skoršie obdobie siaham po prameňoch vytvorených v rámci mesta. Ďalšia kniha, ktorej autor pracuje

Zdôrazňuje, že obraz mesta je sociálne konštruovaný, tvorený rôznymi aktérmi sledujúcimi určité ciele, preto Guckes uprednostňuje plurálnu formu a hovorí o „(seba) obrazoch mesta“. S takým chápaním pojmu súvisí použitie širšieho spektra prameňov. Okrem vizuálnych zobrazení sem patria i novinové články, propagačné brožúry, reprezentačné knihy mesta, plány a projekty výstavby, dokumenty lokálnych (samo) správnych orgánov a ďalšie. Akcent, ktorý venuje Guckes potrebe rozoznávania aktérov tvoriacich obrazy mesta, považujem za veľmi dôležitú súčasť analýzy. Napriek tomu budem používať pojem vo forme singuláru, pričom si uvedomujem, že obraz mesta nie je homogénny a v jeho rámci existuje viacero možných, často i konkurenčných zobrazovaní.

Voči svojim obyvateľom má tvorený obraz mesta vyvolávať pocit spolupatričnosti a podporovať ich sebaidentifikáciu s miestom, kde žijú. Smerom von má lákať potenciálnych obyvateľov, turistov či investorov a komunikovať žiaduce obsahy, ktoré by mesto prezentovali v pozitívnom svetle.⁴ Ak však hovoríme o období socializmu, takto stanovené funkcie nie sú celkom postačujúce. Aj v tomto období bola potrebná lojalita obyvateľov k svojmu mestu. Apely na ochranu a zveľaďovanie okolia predpokladali osobný pozitívny vzťah. Prezentovať mesto ako príjemné miesto na život bolo aj v záujme prilákania nových pracovných síl do miestneho priemyslu. Mesto však bolo i reprezentantom štátu, práve na komunálnej úrovni sa vyššie politické rozhodnutia dotýkali každodenného života obyvateľov. Už správne postavenie mestských národných výborov (MsNV) naznačovalo, že tieto orgány boli vo veľkej miere len vykonávateľmi rozhodnutí prijatých na vyšších štátnych a stranických miestach. Aj keď v súčasnosti už výskumy ukazujú, že mestské správne orgány mohli mať priestor na ovplyvnenie lokálnej politiky, išlo vždy len o neoficiálne, mimosystémové dohody na báze osobných, neformálnych vzťahov.⁵ Nadradenosť vlastenectva nad lokálpatriotizmom, dôležitosť mesta ako zástupcu celého štátneho zriadenia dokumentuje i text článku, ktorý vyšiel v Považskej Bystrici v predvečer medzinárodného motoristického podujatia roku 1982: „*Je to naozaj otázkou štátnej reprezentácie a preto sme si stanovili cieľ, že toto významné podujatie musí mať ďaleko väčšiu úroveň, než kdekoľvek inde v kapitalistickom svete.*“⁶

Štúdia sa zameriava predovšetkým na oficiálny, inštitucionálne tvorený obraz mesta. Ak to však bolo možné, snažila som sa i o konfrontáciu s diskusiami v odborných

s podobne široko vymedzeným pojmom obrazu mesta, je napr. dielo Philippa Springera. Pozri kapitolu „Das Bild von der Stadt“, SPRINGER, Philipp. *Verbaute Träume. Herrschaft, Stadtentwicklung und Alltag in der sozialistischen Industriestadt Schwedt*. Berlin : Christoph Links Verlag 2006, s. 729 – 776.

⁴ GUCKES, *Konstruktionen bürgerlicher Identität*, s. 12; LÖW, *Soziologie der Städte*, s. 140.

⁵ Išlo najmä o dobré osobné vzťahy medzi predstaviteľmi mestských orgánov s lokálnymi stranickými funkcionármi či stranickými funkcionármi na vyšších miestach. Predstavitelia mesta mohli dosiahnuť svoje ciele i prostredníctvom spolupráce s predstaviteľmi miestnych priemyselných podnikov. Porovnaj BENKE, Carsten. *Ludwigsfelde, Stadt der Automobilbauer. Stadtentwicklung, Kommunalpolitik und urbanes Leben in einer kleinen Industriestadt der DDR*. Berlin : Technische Universität, nepublikovaná dizertácia, 2009, s. 232 – 235.

⁶ *Obzor*, 15, 16. 9. 1982, s. 1.

kruhoch, prípadne s názormi obyvateľov. Časovo sa text venuje obdobiu 70. – 90. rokov s presahmi do súčasnosti.

Starší vývoj mesta

Považská Bystrica, v dostupných prameňoch prvýkrát doložená v roku 1316, bola ešte v prvej štvrtine 20. storočia sídlom dedinského charakteru. Koniec 20. rokov pre ňu, vtedy ešte sídla bez mestských privilégií, znamenal začiatok novej etapy. Roku 1929 sa začala výstavba pobočky Československej zbrojovky Brno, ktorá si za sídlo svojho nového muničného závodu vybrala práve Považskú Bystricu. Vytvorenie veľkého počtu pracovných miest v pomerne krátkom čase⁷ sa odzrkadlilo i v medzidekádnom náraste počtu obyvateľov. Kým sčítanie roku 1930 prinieslo informáciu o 3 262 obyvateľoch, o desaťrocie neskôr už počet obyvateľov vzrástol na 7 785.⁸ Roku 1939 Zbrojovku zaradili do koncernu Herman Göring Werke a obsadili ju nemecké jednotky. Na sklonku 2. svetovej vojny bolo mesto viackrát bombardované. Hoci si nálety vyžiadali osem mŕtvych, bombardovanie nezasiahlo ani budovy v centre mesta, ani majetok závodu.⁹ Ten bol krátko po oslobodení mesta znárodnený a v roku 1947 zriadený ako samostatný podnik s názvom Považské strojárne, n. p. Nie však nadhlo. V rámci vtedajšieho trendu „čestných pomenovaní“ priemyselných podnikov po popredných sovietskych či domácich komunistických vodcoch¹⁰ niesol závod od roku 1948 meno Klementa Gottwalda.¹¹ Krátko po skončení 2. svetovej vojny žiadal miestny národný výbor o udelenie statusu mesta, ktorý Považskej Bystrici 26. augusta 1946 poverenictvo vnútra skutočne udelilo.¹²

⁷ Podnik spustil výrobu roku 1931 s 298 pracovníkmi. V predvečer druhej svetovej vojny v roku 1939 zamestnával už 6 142 pracovníkov, z toho 5 704 robotníkov. Pozri ŠUŠLÍK, Žigmund (ed.). *60 rokov Považských strojární Kl. Gottwalda Považská Bystrica*. Považská Bystrica : Politické a hospodárske vedenie koncernového podniku ZVL Považské strojárne 1989, s. 4 – 18.

⁸ Podľa Územný plán sídelného útvaru Považská Bystrica, sprievodná správa. ŠA BY, pob. PB, f. MsNV PB – šv, š. 196, nesign./1974.

⁹ Zistenie škôd na majetku a životoch osôb vo vojne, Štátny archív Bytča, pobočka Považská Bystrica (ďalej ŠA BY, pob. PB), f. Mestský národný výbor Považská Bystrica (ďalej MsNV-PB), š. 149, sign. 463/1949.

¹⁰ Pozri napr. JAJEŠNIAK-QUAST, Dagmara. Die sozialistische Planstadt Eisenhüttenstadt im Vergleich mit Nowa Huta und Ostrava-Kunčice. In BOHN, M. Thomas. *Von der „europäischen Stadt“ zur „sozialistischen Stadt“ und zurück? Urbane Transformationen im östlichen Europa des 20. Jahrhunderts*. München : R. Olenbourg Verlag 2009, s. 103.

¹¹ K premenovaniu došlo pri príležitosti 52. narodenín K. Gottwalda v novembri 1948.

¹² Považská Bystrica. Priznanie charakteru mesta, oslavy. ŠA BY, pob. PB, f. MsNV-PB, š. 144, sign. 9064/1946.

„Mesto na úrovni doby i s výhledom do budúcnosti“ Obraz mesta v posledných dekádach socializmu (70. – 80. roky)

Počiatky zmien, ktoré zásadne zmenili výzor mesta, treba hľadať v druhej polovici 60. rokov minulého storočia. Niežeby sa mesto počas prvých dvoch desaťročí socializmu nemenilo. Naopak, vyrástli nové a rozšírili sa predvojnové obytné štvrte (Gottwaldova štvrť, Domanižanka, Kolónia), pribudli nové objekty občianskej vybavenosti. Výstavba sa však v rozhodujúcej miere realizovala v okrajových častiach mesta, a to predovšetkým v okolí Považských strojární,¹³ čím na seba podnik naviazal nové spoločensko-kultúrne centrum paralelné k pôvodnému historickému jadrú mesta.

Prestavba historického jadra, ktorá sa začala v druhej polovici 60. rokov, nevychádzala z potreby obnovenia vojnou zničených objektov. Aj keď viaceré ulice pôvodnej zástavby tvorili tradičné gazdovské domy s nevyhovujúcim hygienickým zázemím, centrálné námestie s pamiatkovo chránenými budovami kostola a katolíckej fary nepatriło do tejto kategórie. Samo síce v zlom – nie však havarijnóm – technickóm stave podávalo obraz prístupu, ktorý bol charakteristický pre vtedajšie socialistické krajiny strednej Európy: historické centrum miest bolo obyčajne ponechané svojmu osudu, a investície smerovali do novej výstavby sústredenej v okrajových častiach, často „na zelenej lúke“.¹⁴ Radikálne zmeny v centre Považskej Bystrice neboli teda motivované výhradne neudržateľným stavom jestvujúcich budov, ale skôr potrebou modernizácie, Táto požiadavka začala byť zvlášť aktuálna, keď sa Považská Bystrica v roku 1961 stala okresným mestom novovytvoreného väčšieho okresu. Mestu chýbali administratívne priestory, objekty občianskej vybavenosti a celková nová „tvár“, ktorá by bola hodná „hrdého socialistického mesta“¹⁵.

Ako upozorňuje S. Ferencuhová,¹⁶ hľadať jediný platný ideál mesta charakteristický pre socialistické plánovanie vo všeobecnosti by bolo nezmyselné. Za hlavné dôvody svojho skepticizmu uvádza mnohorakosť jednotlivých „socialistických“ miest, ako aj dĺžku obdobia éry socializmu, počas ktorého prešli predstavy o ideálnom meste rôznymi etapami. Bolo teda úlohou urbanistov a architektov socialistického bloku tento nový ideál vždy nanovo hľadať a vytvárať.

Poľská historička umenia Agnieszka Zabłocka-Kos na príklade Poľska označuje obdobie orientačne vymedzené rokmi 1965 – 1975 – do ktorého spadá i vypracovanie urbanisticko-architektonických štúdií prestavby centra mesta Považská Bystrica – ako čas moderny.¹⁷ Na ilustráciu cituje jedného z vtedajších popredných poľských architek-

¹³ Už od medzivojnového obdobia v tejto časti mesta stál Spoločenský dom a železničná stanica, ktorou denne prúdili za prácou stovky robotníkov. Neskôr pribudol kultúrny dom, krytá plaváreň, atletický a zimný štadión, autobusové nástupište a i.

¹⁴ Porovnaj CORNELSEN – FRANZ – HERLYN, *Stadtstruktur und Stadtbild im Wandel*, s. 340; SPRINGER, *Verbaute Träume*, s. 553.

¹⁵ *Obzor*, 15, 12. 8. 1982, s. 2.

¹⁶ FERENCUHOVÁ, Slavomíra. Od „krásneho mesta pre pracujúcich“ k „európskemu štandardu“. Premeny obrazu ideálneho mesta v plánovaní Brna 1951–2007. In: *Sociální studia*, 3, 2010, s. 35 – 58.

¹⁷ ZABŁOCKA-KOS, Agnieszka. *Städte in Schlesien: Von der „sozialistischen Stadt“ der Arbeiterklasse zur bürgerlichen neuen „Altstadt“*. Legnica und Glogow nach 1945. In BOHN, *Von der „eu-*

tov Mariana Fikusa, ktorý hovoril o tendenciách a ideáloch svojej generácie. Boli nimi predovšetkým fascinácia avantgardou, Le Corbusierom a Aténskou Chartou, sterilitou a funkcionalitou mestských centier, otvorenosťou priestoru. Táto fascinácia nasledovala západné vzory, a preto Zablocka-Kos uzatvára, že to, čo sa často považuje za dedičstvo socialistickej architektúry, nie je ničím iným než svedectvom o jej otvorení sa západným vplyvom.

Formy výstavby vytvorené pôvodne najmä pre potreby veľkomiest sa v priebehu 60. a 70. rokov začali nekriticky uplatňovať i v prípade malých a stredných miest. Výstižným svedkom atmosféry doby v Československu je jedno z čísel odborného časopisu *Projekt*, ktoré sa v roku 1978 venovalo téme prestavby malých miest a ich centier. V úvodnom článku s názvom *Namiesto malomestského socialistický spôsob života* vtedajší minister výstavby a techniky SSR Václav Vačok síce označil predstavu o potrebe totálnej likvidácie všetkého, čo vybudovali minulé generácie, za naivnú a nežiaducu, na inom mieste však naznačil priority prestavby: „*Veľký význam bude mať správna miera a citlivý postup asanácií. Pri rozhodovaní tu bude nevyhnutné povzniesť sa nad „lokálnypatriotizmus“ a vychádzať z celospoločenských potrieb, záujmov a možností nášho národného hospodárstva.*“¹⁸ Ďalšie argumenty, ktoré zaznievali v prospech radikálnejších zásahov v centrách, boli princípy mestotvornosti a ochrany pôdneho fondu na okrajoch miest.

Jasný signál potreby koncepčného riešenia starého centra mesta prišiel v prípade Považskej Bystrice v roku 1971 s pokynmi Ministerstva výstavby a techniky SSR, ktoré požadovali spracovanie územnoplánovacej dokumentácie všetkých centrálnych mestských zón v sídlach obvodného významu.¹⁹ Prestavba centrálnej časti mesta sa však nedá jednoznačne datovať týmto dokumentom. Už v druhej polovici 60. rokov prebehli asanácie niektorých častí a začala sa výstavba výškovej administratívnej budovy štátnych orgánov, domu služieb, ako aj plánovanie ďalších budov občianskej vybavenosti.²⁰ Stále však išlo len o „solitéry“ v prevládajúcej pôvodnej zástavbe mesta. Výraznejším zásahom do historickej časti mesta bola realizácia územného plánu

ropäischen Stadt“ zur „sozialistischen Stadt“ und zurück?, s. 167. Z nemeckého prostredia pozri k etapám plánovania a výstavby miest napr. JOST, Toni. Bauen für die Ewigkeit. Der „Zentrale Platz“ von Chemnitz/Karl-Marx-Stadt. In *Archimaera*, 4, 2011, s. 65, za Československo FERENCŮHO-VÁ, Od „krásneho mesta pre pracujúcich“ k „európskemu štandardu“. In *Sociální studia*, 7, 2010, 3, s. 35 – 58.

¹⁸ VAČOK, Václav. Namiesto malomestského socialistický spôsob života. In *Projekt*, 20, 1978, 7, s. 2 – 3.

¹⁹ Koncepcia novej centrálnej mestskej zóny bola vypracovaná podľa návrhu Stavebnej fakulty SVŠT Žilinským Stavprojektom a schválená radou Okresného národného výboru v Považskej Bystrici v roku 1974. Podľa KRUČAY, Peter – LESZAYOVÁ, Mária. O budúcej tvári Považskej Bystrice. In *Projekt*, 23, 1981, 10, s. 42 – 43.

²⁰ KIÚ Žilina, výstavba administratívnej budovy ONV – územné rozhodnutie. ŠA BY, pob. PB, f. Mestský národný výbor Považská Bystrica – štátna výstavba (ďalej MsNV PB – šv), š. 52, sign. 578/1965; Asanácia ulice Bernolákovej a Štúrovej. ŠA BY, pob. PB, f. MsNV PB – šv, š. 53, sign. 1520/1966; Obchodný dom Prior, projektová úloha. ŠA BY, pob. PB, f. MsNV PB – šv, š. 90, nesign./1968.

nového sídliska „Stred“;²¹ ktoré vyrástlo v priebehu 70. rokov a vyžiadalo si asanáciu pôvodného námestia, z ktorého zostala v novom sídlisku stáť iba osihotená budova katolíckeho kostola.

Svoju podobu začala dostávať v 80. rokoch i centrálna mestská zóna, z ktorej bolo podľa zásady funkčného oddeľovania mestského priestoru takmer úplne vylúčené bývanie. Okrem už stojacich budov štátnej správy a straníckych orgánov sa tu dobudovali a otvorili ďalšie dva obchodné domy Ščokino a budova kina Mier.²² Až do roku 1989 sa však centrálnu mestskú zónu nepodarilo úplne dokončiť, a tak plány pešej zóny plynule napojenej na mestský lesopark sa nikdy celkom nespĺnili.

Považská Bystrica 70. a 80. rokov bola v miestnych periodikách, brožúrach, knihách a mapách charakterizovaná ako socialistické, nové, moderné, dynamické a rozvinuté priemyselné mesto. Priemyselný rozvoj Považskej Bystrice, označovanej za jednu z hospodárskych opôr nielen Slovenska, ale i celej republiky, autori dobových materiálov tematizovali najmä v súvislosti s povojnovým obdobím a socializmom. Zmeny, ktorými mesto v tomto období prešlo, sa hodnotili ako úspešné, napriek tomu sa nachádzalo stále len „na ceste“ za svojim zlatým vekom.

Autori, zaoberajúci sa vývojom východonemeckých industriálnych miest, konštatujú v súvislosti s nástupom druhej polovice 70. rokov nové tendencie v ich sebaaprezentácii. Zmeny podľa nich spočívali v hľadaní nových oporných bodov, o ktoré by mestá a ich predstavitelia mohli oprieť identitu týchto sídiel. Byť „priemyselným“ či „socialistickým“ mestom už smerom k obyvateľom nestačilo, lebo tieto koncepty už stratili svoju silu a prestíž. Philipp Springer v práci venovanej mestu Schwedt hovorí v súvislosti s obdobím posledných dekád socializmu o „defenzívnom postavení mestských orgánov“;²³ Carsten Benke konštatuje na príklade mesta Ludwigsfelde, že najneskôr od 80. rokov topos „socialistického mesta“ už nehral žiadnu rolu.²⁴

Kým spomenuté práce konštatujú ústup od explicitného narábania s označením „socialistického mesta“, v prípade Považskej Bystrice nebolo výnimočné, že lokálna tlač ešte i v prvej polovici 80. rokov prezentovala prebiehajúcu výstavbu ako prostriedok vybudovania „hrdého socialistického mesta pre budúce generácie“²⁵. V prípade mesta Schwedt možno tento rozdiel vysvetliť rozličným vzorcom vývoja týchto dvoch miest. Ak Schwedt prežíval najdynamickejší rozvoj v 60. rokoch a posledná dekáda socializmu bola preň spojená s dlhodobou stagnáciou a znižovaním kreditu mesta v očiach jeho obyvateľov, Považská Bystrica sa v 70. a 80. rokoch ešte vždy vyznačovala rozsiahlou výstavbou a vysokým rastom obyvateľstva. Preto mohla i naďalej

²¹ Územný plán bol schválený už v roku 1966. Schválenie podrobného územného plánu „Stred“. ŠA BY, pob. PB, f. MsNV PB – šv, š. 58, sign. 1946/1966.

²² Išlo o obchodné domy Ščokino I a Ščokino II, ktoré dostali svoje mená po družobnom okresnom meste nachádzajúcom sa v Tulskej oblasti Sovietskeho zväzu. Pozri články: S názvom Ščokino. Slávnostné otvorenie nového obchodného domu. In *Obzor*, 18, 24. 5. 1985, s. 1; So symbolickým názvom – MIER. In *Obzor*, 18, 14. 11. 1985, s. 1. Kino bolo „slávnostne odovzdané občanom“ pri príležitosti 68. výročia VOSR a otvorenia mesiaca československo-sovietskeho priateľstva.

²³ SPRINGER, *Verbaute Träume*, s. 758.

²⁴ BENKE, *Ludwigsfelde, Stadt der Automobilbauer*, s. 440.

²⁵ *Obzor*, 15, 12. 8. 1982, s. 4.

stavať na imidži dynamického a progresívneho sídla.²⁶ Na ilustráciu sa núka viacero príkladov. Jedinečná príležitosť prezentovať Považskú Bystricu ako úspešné mesto sa naskytla v roku 1977 a opätovne v roku 1982, keď bola spolu s celým okresom hlavným dejiskom Medzinárodnej šesťdňovej motocyklickej súťaže – najprestížnejšieho podujatia Enduro športu.²⁷ Po skončení pretekov v roku 1982 priniesli noviny *Obzor* hodnotenia, ktoré podávajú obraz mesta na vrchole slávy: „Bez komplimentu sa možno vyjadriť ústami stoviek zahraničných i domácich novinárov a agentúr, že naše okresné mesto nemá v organizovaní súťaže v tomto športovom odvetví zatiaľ na svete páru. A tak bez výhrad sa tisne do pera myšlienka, že Považskú Bystricu možno považovať za hlavné mesto motocyklového súťažného športu na svete.“²⁸ Rozprávanie úspešného príbehu pokračovalo i v nasledujúcich rokoch. Kto si 18. októbra 1985 večer zapol druhý program Československej televízie, mohol sledovať dokument „*Dotyky s budúcnosťou*“. V ňom považskobystrickí funkcionári národných a stranických výborov mestskej a okresnej úrovne predstavovali rozvoj mesta i celého okresu ako ukážkový príklad spokojného života v socializme.²⁹ Len ťažko teda možno hovoriť o defenzívnej pozícii mestských štátnych a stranických orgánov, mesto ani v 80. rokoch nestrácalo pozíciu „výkladnej skrine“.

V porovnaní s mestom Ludwigsfelde však už nemožno hovoriť o rozličných vývojových vzorcoch. Toto nemecké mesto známe svojím automobilovým priemyslom prežívalo, podobne ako Považská Bystrica, v posledných dekádach socializmu rast. Napriek tomu sa podľa Carstena Benkeho Ludwigsfelde v 70. a 80. rokoch prestalo odvolávať na svoj imidž „socialistického mesta“ a novú identitu hľadalo vo svojej „modernosti“, „mladosti“ či charaktere „zeleného mesta“.³⁰ Benke to vysvetľuje paušálnym ústupom nemeckých miest od viazania sa na koncept „socialistického mesta“. Hovorí o prechode od „socialistického mesta“ k prezentovaniu obrazu „mesta

²⁶ Prehľad rastu počtu obyvateľov:

1950	1961	1970	1980	1991
8 668	11 608	15 510	30 444	40 083

Treba však poznamenať, že zvýšenie počtu obyvateľov medzi rokmi 1970 a 1980 je skreslené procesom administratívneho zlučovania viacerých obcí s mestom Považská Bystrica, ku ktorému došlo počas tejto dekády. Obyvateľov týchto obcí pri sčítaní roku 1980 zaradili už medzi obyvateľov mesta. Údaje za roky 1950 a 1961 podľa Územný plán sídelného útvaru Považská Bystrica, sprievodná správa. ŠA BY, pob. PB, f. MsNV PB – šv, š. 196, nesign./1974, za roky 1980 a 1991 podľa: *Sčítanie ľudu, domov a bytov. Okres Považská Bystrica. 3. 3. 1991*, s. 15.

²⁷ Medzinárodná šesťdňová motocyklistická súťaž sa prvýkrát konala roku 1913 vo Veľkej Británii a jej tradícia pokračuje až do súčasnosti. Preteky sa od svojho založenia konali nielen v Európe, ale aj v Austrálii, USA, Mexiku, Brazílii a v ďalších mimoeurópskych krajinách. Československo hosťovalo šesťdňovú prvýkrát roku 1947, keď bolo dejiskami pretekov mesto Zlín. Odtedy bola súťaž v Československu organizovaná viackrát (Zlín/Gottwaldov, Špindlerův Mlýn) až po spomínané hosťovanie pretekov v Považskej Bystrici (1977, 1982). Po roku 1989 sa šesťdňová vrátila do Považskej Bystrice ešte dvakrát, v rokoch 1991 a 2005.

²⁸ *Obzor*, 15, 23. 9. 1982, s. 1., dokumentárny film sa nachádza v archíve RTVS, v digitalizovanom prepise aj v osobnom archíve autorky.

²⁹ Pozri článok Okres na obrazovkách. In *Obzor*, 18, 17. 10. 1985, s. 1.

³⁰ Pozri BENKE, *Ludwigsfelde, Stadt der Automobilbauer*, s. 439 – 445.

v *socializme*“, ktorý v NDR nastúpil začiatkom 70. rokov.³¹ To znamená, že hoci sa i naďalej zdôrazňovali „socialistické“ aspekty mesta, dialo sa tak v súvislosti s konkrétnou oblasťou života (napr. dobré bytové podmienky, prípadne iná súčasť sociálnej infraštruktúry mesta), ustupovalo sa však od explicitného narábania s označením „socialistické“ ako leitmotívu mesta ako celku.

Napriek tomu, že sa autori článkov a materiálov reprezentujúcich mesto v prípade Považskej Bystrice až do druhej polovice 80. rokov úplne nevzdali projekcie Považskej Bystrice ako „socialistického mesta“, aj oni museli deklarované úspechy socializmu prezentovať konkrétnymi detailami. Dôležité miesto v prezentovaní vývoja životných podmienok v meste patrilo v knihách a informačných brožúrach bytovej výstavbe. V ňom sa odrážali i priority sociálnej politiky štátu, kde hrala bytová výstavba kľúčovú úlohu.³² Titulná strana brožúry o Považskej Bystrici z roku 1976 priniesla záber na „novú tvár“ mesta tvorenú typizovanými panelovými budovami a administratívnou budovou okresných orgánov. Aj v knihe o družobných okresoch Považská Bystrica a Ščokino, ktorá vyšla v roku 1985,³³ otvárala kapitolu dokumentujúcu rozvoj životných podmienok mesta a okresu téma bytovej výstavby. Okrem nej bolo mesto vyobrazované prostredníctvom kultúrnych, voľnočasových, sociálnych a zdravotníckych zariadení. Tieto zariadenia mali dokumentovať váhu, ktorú mesto – a prostredníctvom neho i celé spoločenské zriadenie – prikladalo starostlivosti o svojich občanov, a tak prispieť k jeho legitimizácii. Na stránkach lokálnych novín mali pravidelne miesto emočne podfarbené správy, ktoré ukazovali nezastupiteľnú úlohu spoločnosti v starostlivosti o chorých či starých občanov: „*V tej chvíli, v zasnených pohľadoch starkých ... zrači sa v oku slza. Slza spomienok. Nie, nedá sa zabudnúť! ... Deti síce šťastne vyrástli pod ich ochranou, i rodiny založili, no malý kúsok miesta už pre nich nenašli. No zato naša spoločnosť nezabúda. Ved' darovali jej svoju mladosť, roky, kedy strachom mreli, z čoho rodinu i deti uživiť, keď práce nebolo. Teraz, keď ich už deti nepotrebujú a sú odkázaní na starostlivosť spoločnosti, našli oporu tu, v Dome opatrovateľských služieb na Lánskej v Považskej Bystrici.*“³⁴

Obraz moderného mesta pomáhali tvoriť okrem nových sídlisk i novopostavené budovy správnych a stranických orgánov, špeciálne miesto patrilo obchodným domom. Z propagačných materiálov, naopak, zmizol kostol, ktorý sa naposledy objavil – ešte aj s existujúcim pôvodným námetom – v brožúre na začiatku 70. rokov. Z pochopiteľných dôvodov sa neuverejšňovali ani ďalšie sakrálne pamiatky na území mesta – baroková kaplnka sv. Heleny a mestská kalvária. Predvojnovaj minulosti mesta sa

³¹ Tamže, s. 440. Benke spomína podobný osud Schwedtu a dokonca Stalinstadtu, ktoré sa po svojom premenovaní na Eisenhüttenstadt postupne zbavilo i svojej nálepky socialistického mesta.

³² „Bytová výstavba – kľúč k spokojnosti: Z vystúpenia Jozefa Chuchúta, vedúceho tajomníka OV KSS v Považskej Bystrici, na júnovom pléne SKV KSS“, *Smer* (Orgán Krajského výboru KSS v Banskej Bystrici), 30, 25. 7. 1978, s. 4. V nemeckom prostredí sa miestu, ktoré patrilo bytovej výstavbe v sociálnej politike štátu, venuje napr. MAAß, Anita. *Wohnen in der DDR. Dresden-Prohlis. Wohnungspolitik und Wohnungsbau 1975 - 1981*. München : m press 2006. Najmä kapitola 2. Strukturmerkmale der Sozialpolitik der DDR, s. 29 – 57.

³³ GUBANOVÁ, Galina – KOVÁČIK, Pavol. *Ščokino. Považská Bystrica*. Martin : Osveta 1985.

³⁴ *Obzor*, 18, 10. 1. 1985, s. 3.

však celkovo nevenovalo veľa priestoru. Ak sa aj spomenula, slúžila „stará Bystrica“ ako synonymum pre zaostalosť a chudobu, ktoré sa podarilo prekonať. Výnimkou boli, v súlade s dobovým kánonom, „revolučné tradície“ mesta a okolia (reprezentované pamätníkom založenia KSC v Považskej Bystrici, pamätníkom SNP, bustou K. Gottwalda, bustou Petra Jilemnického pri škole v dedine Kostolec, kde pôsobil ako učiteľ, a i.). Okrem nich sa do oficiálnych zobrazení dostala i zrúcanina Považského hradu a po ukončení rekonštrukcie v roku 1984 kaštieľ v Orlovom, kde sa nachádzali reprezentatívne priestory riaditeľstva Považských strojární a Vlastivedné múzeum. Zameranie trvalých expozícií múzea taktiež ukazovalo, akým témam sa malo prezentovanie histórie mesta venovať, aký oficiálny príbeh malo mesto a jeho okolie rozprávať. *Expozícia novodobých dejín* dokumentovala „dejiny revolučného robotníckeho hnutia, vznik, boje a víťazstvá KSC na území okresu“. ³⁵ Druhá, *Muzeálna expozícia vzniku a vývoja, k. p., Považské strojárne Klementa Gottwalda* vznikla na základe uznesenia vlády SSR č. 200/81, ukladajúceho zainteresovaným rezortom povinnosť budovať pri podnikoch dokumentačné centrá múzejného typu, ktoré by prezentovali obdobie výstavby socializmu. ³⁶ Okrem nich múzeum ponúkalo ešte ďalšie tri expozície: archeologickú, etnografickú a prírodovednú. Obraz mesta, ktorý múzeum kreovalo, korešpondoval s tým, aký prinášali reprezentatívne materiály: Považská Bystrica ako mesto uprostred prírody, s dávnymi koreňmi, no s moderným vzhľadom, ktoré za svoj rozvoj vďaka priemyslu Považských strojární, vedených a prosperujúcich v podmienkach socializmu.

Situácia v takomto zobrazovaní mesta začína mať isté trhliny v druhej polovici 80. rokov, hoci prvé nesmelé výhrady proti razantnej prestavbe Považskej Bystrice sa vyskytli v odborných kruhoch už koncom 70. rokov. Ján Knapo, bývalý zamestnanec Útvaru hlavného architekta okresu Považská Bystrica, v roku 1978 vyslovil v časopise *Projekt* pochybnosť o správnosti rýchlych zmien v prestavbe centra mesta: „Pri väčšom pokoji a lepších časových možnostiach v danom kritickom období, keď sa pripravovalo sídlisko Stred, mohli sa vytvoriť podmienky pre relatívne zachovanie pôdorysu historického mestského jadra.“ ³⁷ Dodal, že bez koncepčného riešenia v časovom predstihu bolo treba rátať s narušením historických jadier a „za daných podmienok“ označil dovtedajšie výsledky prestavby centrálnej mestskej zóny ako úspešné. ³⁸ Ak sa ešte v roku 1981 hodnotila viacpodlažná typizovaná zástavba ako mestotvorná a moderná, „vtlačajúca nový architektonický výraz i do odľahlejších miest“ ³⁹ v druhej polovici 80. rokov už autorka článku „Zmenu, či stabilitu do obrazu mesta?“ kládla na príklade hlavného mesta Slovenska nástoječivé otázky: „Okrídlenú frázu typu „Bratislava sa nám mení pred očami“ používame už roky, vyslovujúc ju obdivne, hrdo uznanlivo...

³⁵ Propagačný materiál Vlastivedné múzeum Považská Bystrica – Orlové, nedatované (2. polovica 80. rokov).

³⁶ Tamže.

³⁷ KNAPO, Ján. Považská Bystrica – predstava o ideálnom meste sa rozplynula? In *Projekt*, 20, 1978, 7, s. 29.

³⁸ Tamže.

³⁹ LICHNER, Ján. Koncepcia rozvoja socialistickej architektúry a urbanizmu na Slovensku do roku 2000. In *Projekt*, 23, 1981, 5, s. 5.

*Akoby sme sa vzájomne presviedčali, že čím väčšie zmeny, tým lepšie – pre mesto i pre jeho obyvateľov. Je to však skutočne také jednoznačné?*⁴⁰ Odpovede na seba nedali dlho čakať a prichádzali v podobe úvah o strate kontinuity a identifikácie s územím, o jednotvárnosti či nízkej estetickej úrovni výstavby posledných desaťročí.⁴¹ Nedostatky sa pripisovali predovšetkým rýchlosti zmien, neskúsenosti ich tvorcov a nekritickému nasledovaniu princípov Aténskej charty. V jednom z čísel citovaného odborného časopisu venovanom prestavbe malých miest sa Považská Bystrica opäť použila ako modelové mesto. Tentoraz však už ako odstrašujúci príklad necitlivého zaobchádzania s pôvodnou mestskou štruktúrou. Z „moderného mesta“ sa v texte článku stalo „moderné“ mesto.⁴² Autor/ka už neospravedlňoval/a výsledok neskúsenosťou či časovým tlakom, pod ktorým pracovali tvorcovia nových návrhov: „Príležitosť využiť overené princípy urbanistických vzťahov sa ponúkali, avšak často sa zamietali v mene zle pochopeného pokroku a modernizácie života.“⁴³ Obrat od povojnovej moderny zameranej na „novú“ prítomnosť a budúcnosť k znovuoobjaveniu hodnoty historických stavieb treba vidieť v širších než len (česko)slovenských súvislostiach. V západnej Európe sa tento obrat datuje spravidla od roku 1975. Tento rok bol vyhlásený za Európsky rok ochrany pamiatok a pod heslom „Budúcnosť pre našu minulosť“ jeho organizátori upriamili pozornosť na dovtedy často bagatelizovanú otázku zaobchádzania s kultúrnym dedičstvom a pamiatkami.⁴⁴ V prípade bývalej NDR a PLR datujú autori podobný obrat približne s príchodom 80. rokov,⁴⁵ v prípade Slovenska ho na základe sledovania debát v odborných časopisoch možno vnímať od polovice 80. rokov.

Prejavili sa diskusie odborných kruhov i otrasením sebedovetomia tvorcov oficiálneho obrazu mesta? Na túto otázku ťažko dať jednoznačnú odpoveď. Z kníh a brožúr vyšla v tomto období ako jediná už spomínaná kniha z roku 1985 o družobných vzťahoch medzi okresmi Považská Bystrica/Ščokino. Obraz mesta na jej stránkach ničím nevybočoval zo vzorcov, ktoré boli platné už od začiatku 70. rokov tak, ako sme ich charakterizovali vyššie. Signály, ktoré naznačovali odklon od idylického zobrazovania Považskej Bystrice ako rastúceho a úspešného mesta, sa objavili v lokálnej tlači. Ešte v roku 1982, keď články novin burcovali v obyvateľoch pocit vlasteneckej hrdosti pred Medzinárodnou šesťdňovou motocyklistickou súťažou, sa ako jeden z bodov, na ktorých túto hrdosť bolo možné stavať, uvádzajú nové sídliská.⁴⁶ O päť rokov neskôr

⁴⁰ VOJTKOVÁ, Viera. Zmenu, či stabilitu do obrazu mesta? In *Projekt*, 30, 1988, 1, s. 36.

⁴¹ ZAPLETALOVÁ, Jaroslava. Tvorba obytného prostredia a typizácia. In *Projekt*, 30, 1988, 2–3, s. 76.

⁴² Autor neuvedený (mš). Sídla včera a dnes (poznámky k obrázkom z archívu). In *Projekt*, 30, 1988, 4, s. 47.

⁴³ Tamže.

⁴⁴ ALBERS, Gerd: *Über den Wandel des Geschichtsverständnisses im Städtebau*, s. 10. Dostupné na http://kunstlexikon.saar.de/fileadmin/ifak_kunst/images/kunstwissenschaft/schmoll/35_albers.pdf (prístup 12. 7. 2013)

⁴⁵ CORNELSEN – FRANZ P – HERLYN, *Stadtstruktur und Stadtbild im Wandel*, s. 340; ZABŁOCKA-KOS, *Städte in Schlesien*, s. 166.

⁴⁶ „Ved' keď sa len poobzeráme a prejeme našim mestom, musíme prísť k záveru, že očividne zmenilo svoj vzhľad... A čo nové sídliská? Sú pýchou všetkých nás. Záleží len na nás, ako si tieto budeme naďalej skrášľovať. Krása prírody, bohatá história, pracovití ľudia a obrovské tempo socialistického

už na stránkach novín celozávodného výboru KSS pri Považských strojárňach zneli na ich adresu oveľa tvrdšie slová. Autor sťažujúci sa na úroveň kultúrnosti obyvateľov mesta našiel dôvody jej nedostatkov i v kultúre bývania: „*Chceli sme rýchlo bývať a výsledkom sú typizované, neosobné a bezduché sídliská. Krabice panelákov bez občianskej vybavenosti, bez oddychových zón, bez ľudskej vzájomnosti.*“⁴⁷ V roku 1989 pribudla v týždenníku *Obzor* nová rubrika „*Kritickým objektívom*“. V nej noviny prinášali zábery nelichotivých, odvrátených stránok okresu, medzi iným mnohé zábery z okresného mesta: neporiadok zapríčinený výstavbou, polovičatosť realizácie stavieb a ich omeškania či zanedbanosť kultúrnych pamiatok v okolí. Súčasťou nového ideálu obyvateľa mesta sa stali pripravenosť vzniesť kritiku a aktívne úsilie o zlepšenie života v meste. Ak však autori reportáží upozorňovali na nedostatky, nedalo sa vyhnúť ani hľadaniu tých, ktorí by boli za takýto stav zodpovední. Čierny Peter najčastejšie zostával v rukách mestských orgánov, nedostatky sa vnímali ako personálne zlyhanie či nedbanlivosť zodpovedných inštitúcií. Kauza už spomínanej nízkej úrovne kultúry a kultúrnych podujatí v meste, ktorej sa venoval rad článkov na sklonku roku 1987, odkrývala tiež ľahostajnosť MsNV, ktorý podľa názoru autora nechával celé bremeno organizovania kultúrneho života mesta na pleciach Považských strojárni. Situáciu malo vyriešiť združovanie prostriedkov Považských strojárni, MsNV a ďalších podnikov a organizácií na území mesta. Najvyššie politické miesta však boli zo zodpovednosti vyňaté: „*Našťastie ešte nie je na nič neskoro. Ak sa človek oboznámi s uzneseniami ÚV KSČ a ak aspoň okrajovo nazrie do práce ministerstva kultúry či školstva SSR pochopí, že práve v tomto smere sa začína robiť na estetickom fundamente výchovy to podstatné.*“⁴⁸

V nových podmienkach. Vývoj obrazu mesta po roku 1989

Nové podmienky, ktoré sa vytvárali začiatkom 90. rokov v postsocialistických krajinách, nenechali bokom ani organizáciu a fungovanie miest. Popri inštitucionálnych zmenách smerom k mestskej samospráve priniesli reštrukturalizáciu hospodárstva a financovania, zmeny v demografických vzorcoch či priestorovom usporiadaní.⁴⁹

rozvoja nech znásobujú v týchto dňoch našu národnú hrdosť. Nech dávame ešte viac než po iné dni najavo, že sem patríme, že sa hlásime vlastne k našej krásnej socialistickej vlasti – že sme dobrými vlastencami.“ Citované z článku „*Nech zostanú len dobré slová v srdci*“, *Obzor*, 15. 26. 8. 1982, s. 3.

⁴⁷ *Gottwaldovec*, 40, 28. 12. 1987, s. 4.

⁴⁸ Tamže, 11. 12. 1987, s. 3.

⁴⁹ HÄUBERMANN, Hartmut. Stadtentwicklung in Ostdeutschland. In FRIEDRICH, Jürgen (Ed.). *Die Städte in den 90er Jahre. Demographische, ökonomische und soziale Entwicklungen*. Opladen – Wiesbaden : Westdeutscher Verlag 1997, s. 91 – 108; ANDRUSZ, Gregory. *From Wall to Mall*. Príspevok na konferencii Winds of Societal Change: Remaking Post-Communist Cities, University of Illinois 2004. Dostupné na [socas.ubbcluj.ro/seminarii/urbana/.../21.%20Andrusz%20\(2004\).pdf](http://socas.ubbcluj.ro/seminarii/urbana/.../21.%20Andrusz%20(2004).pdf), 15. 1. 2013; BENEDEK, Józef. Changes of Spatial Structure in Cluj Napoca after 1989. In *Romanian Journal of Population Studies*, 4, 2010, 1, s. 24 – 37. Nový legislatívny rámec v Československu, resp. na Slovensku určili najmä zákony 369/90 Zb. o obecnom zriadení, zákon SNR č. 518/90 Zb.

V dôsledku ekonomickej transformácie sa v obzvlášť ťažkej situácii ocitli industriálne mestá. Museli čeliť nielen zastaveniu dotácií zo štátnej pokladnice, ale aj výraznému poklesu pracovných miest v priemyselných podnikoch, ktoré ako rozhodujúci zamestnávateľia v meste a regióne bojovali o prežitie v nových podmienkach.⁵⁰ S novým statusom industriálnych miest sa vynorila otázka, do akej miery a akým spôsobom zmeny spojené s transformáciou postsocialistických krajín ovplyvnili sebaaprezentáciu a identitu týchto miest.

Na príklade poľského mesta Lodž identifikovali humánni geografi Craig Young a Sylvia Kaczmarek tri stratégie, ktorými sa mestskí predstavitelia snažili vyrovať s novou situáciou: dekomunizácia, europeizácia mesta a návrat k predsociálnemu zlatému veku.⁵¹

Stratégia návratu k zlatému veku vyplývala z akcentovania histórie mesta, predchádzajúcej obdobia socializmu.⁵² Takýto návrat však nebol pre všetky mestá rovnako možný. Kým mestá s bohatou predvojnovou či staršou históriou sa pomerne ľahko vedeli vrátiť k svojim „koreňom“ a nájsť v nich nové zdroje identity a vlastnej sebaaprezentácie, výskum nových priemyselných miest, „založených“ počas obdobia socializmu, upozorňuje na ich oveľa zložitejšie postavenie.⁵³ Ani rozlišovanie medzi historickými a novozaloženými mestami však nie je úplne postačujúce. Niekde na pomedzí stáli mestá ako Považská Bystrica, ktoré sa síce mohli pyšiť dlhou históriou, no kompletná prestavba centrálného mestského priestoru počas socializmu im okrem zopár osamotených budov „amputovala“ miesta, ktoré by ju mohli reprezentovať. Odvolávanie sa na starobylosť mesta tak v konfrontácii s fyzickým priestorom nesúcim znaky povojnovej moderny riskovalo nádyh karikatúry.

Pod dekomunizáciou autori rozumejú vymazávanie socialistickej minulosti prostredníctvom odstraňovania prvkov socializmu z prostredia, čo sa najčastejšie realizovalo premenovávaním ulíc či odstraňovaním sôch. V ďalšej štúdiu zaoberajúcej sa postsocialistickými mestskými priestormi upozorňujú Young a Duncan Light⁵⁴ v súvis-

o prevode zakladateľskej alebo zriaďovateľskej funkcie, zákon 138/91 Zb. o majetku obcí, zákon 427/90 Zb. o malej privatizácii.

⁵⁰ HÄUBERMANN, *Stadtentwicklung in Ostdeutschland*, s. 95. V kontexte DDR sú industriálne mestá označené ako porazení revolúcie. Aj keď v prípade Považskej Bystrice bola situácia tlmená tým, že bola okresným mestom, čo na seba viazalo mnohé pracovné príležitosti.

⁵¹ Popri stratégiách hľadania nových ťažísk pri tvorení oficiálneho obrazu mesta však autori upozorňujú aj na fakt, že nie všetky postsocialistické mestá v stredoeurópskom priestore rezignovali na svoje socialistické „korene“ a mnohé z nich sa snažia o zapracovanie tohto dedičstva do svojich oficiálnych reprezentácií. YOUNG, Craig – KACZMAREK, Sylvia. The Socialist Past and Postsocialist Urban Identity in Central and Eastern Europe: The Case of Lodz, Poland. In *European Urban and Regional Studies*, 15, 2008, 1, s. 53 – 70.

⁵² V prípade mnohých poľských miest išlo o znovuoobjavenie staršej histórie, v prípade mesta Lodž išlo o akcentovanie industriálneho boomu v 19. storočí.

⁵³ BALOCKAITE, Rasa. Coping with the Unwanted Past in the Planned Soviet Towns: Visaginas, Tychy and Nowa Huta. In *SLOVO – Journal of Slavonic and East European Studies*, 24, 2012, 1, s. 41 – 60.

⁵⁴ YOUNG, Craig – LIGHT, Duncan. Reconfiguring Socialist Urban Landscapes: The ‚Left-Over‘ Spaces of State-Socialism in Bucharest. In *Human Geographies – Journal of Studies and Research*

losti s dekomunizáciou na tendenciu odbornej literatúry akcentovať prvky diskontinuity mestského priestoru a preceňovať mieru a rýchlosť zmien po roku 1989. Išlo najmä o už spomenuté premenovávanie ulíc a námestí, odstraňovanie sôch a pod., teda zmeny veľkého symbolického významu, ktoré však bolo možno dosiahnuť rýchlo a pomerne jednoducho. Na druhej strane na príklade Bukurešti upozorňujú na výskumníkmi často zanedbávané tzv. zvyškové priestory („left-over spaces“) – pamätníky, bytové a fabričné komplexy, nedostavané budovy a iné – výstavbu, ktorá je stále prítomná v mestskom priestore ako pripomienka obdobia socializmu. Nedostatok finančných prostriedkov a páľčivé problémy, ktoré museli riešiť vláda a orgány miestnej (samo)správy, umožnili pretrvávajúce socialistických prvkov, prestavba ktorých by síce z pohľadu autorít bola žiaduca, ale časovo i finančne však príliš náročná.

V Považskej Bystrici podnikli predstavitelia mesta, ešte vždy pod hlavičkou MsNV, prvé kroky na dekomunizáciu mestského priestoru už v januári 1990, keď týždenník *Obzor* uverejnil v mene vedenia mesta správu, vyzývajúcu obyvateľov vyjadriť návrhy na možné premenovanie ulíc a námestí.⁵⁵ Pripomienky mali zaslať poštou či ohlásiť telefonicky zamestnancom MsNV. Ďalšie verejné zhromaždenia občanov venované téme premenovávanie ulíc inicioval MsNV (neskôr MsÚ) v novembri 1990 a v júli 1991. Návrhy, ktoré vzišli z týchto stretnutí, potom konzultoval s miestnym odborom Matice slovenskej a následne v septembri 1991 ich mestské zastupiteľstvo potvrdilo.⁵⁶ Na území mesta došlo k týmto zmenám:

Pôvodný názov	Nový názov
Ul. československo-sovietskej družby	Lánska ul.
sídliisko Gottwaldova štvrť	sídliisko Lány
Fučikova ul.	Ul. športovcov
Ul. Februárového víťazstva	Nemocničná ul.
Lečkova ul.	Žilinská ul.
Námestie povstania českého ľudu	Námestie A. Hlinku
Jilemnického ul.	Štefánikova ul.
Ul. 9. mája	Ul. 8. mája
Ul. Červenej armády	Tatranská ul.
Leninova ul.	Pribinova ul.
Zápotockého ul.	Slovanská ul.

Premenovávanie ulíc sa nezrealizovalo úplne „od základu“. Viacero názvov ulíc, resp. štvrtí, ktorých pôvod možno tušiť z obdobia socializmu, no neboli spojené priamo

in Human Geography, 4, 2010, 1, s. 5 – 16. Dostupné na http://www.humangeographies.org.ro/articles/41/4_1_10_Light.pdf, [prístup 6. 5. 2013].

⁵⁵ *Obzor*, 23, 25. 1. 1990, s. 1.

⁵⁶ Zmeny názvov ulíc a verejných priestranstiev v meste Pov. Bystrica, rokovanie mestského zastupiteľstva. Dl. Č. 181/91, uznesenie 54/91. Navyše boli zrušené ulice na Sídlišku SNP, ktoré vraj neplnili účel.

s politickými predstaviteľmi či udalosťami – sídlisko Rozkvet, ulice Gagarinova a Pionierska – sa nezmenili. Svoju úlohu zohral i fakt, že išlo o ulice a štvrť postavené až počas obdobia socializmu, a tak neexistovali pôvodné názvy, ku ktorým by sa dalo vrátiť. Oveľa prísnejšie bolo napríklad premenovávanie v meste Gotha na území bývalého východného Nemecka, kde i „mäkkšie“ názvy – medzi nimi napr. i Gagarinova ulica – premenovali bez toho, že by ich premenovanie bolo iniciované návratom k pôvodnému názvu. Ďalší rozdiel sa ukázal v prípade východonemeckého mesta vo výbere názvov viažucich sa výhradne na lokálny priestor a históriu, kým v prípade Považskej Bystrice, v kontexte prebúdajúceho sa nacionalizmu, sa prijali aj názvy nadväzujúce na celonárodné symboly. V súvislosti s premenovávaním, tentoraz nie ulíc, ale podujatí, sa do zložitej situácie dostal v roku 1991 Klub slovenských turistov, ktorý v prímestskej časti Považská Teplá plánoval 15. ročník tradičného turistického diaľkového pochodu „Jilemnického 25“. Akcia na atraktívnej trase v prostredí Manínskej tiesňavy, vedúca cez miesta, na ktorých v medzivojnovom období pôsobil ako učiteľ ľavicový spisovateľ a komunista Peter Jilemnický, bola v ohrození. Ako informovala redakcia týždenníka *Obzor*, ozývali sa hlasy, podľa ktorých by sa mala existencia tohto podujatia prehodnotiť.⁵⁷ Organizátori, argumentujúci popularitou podujatia, ho odmietali zrušiť či zásadne premenovať a situáciu vyriešili priam šalamúnsky. Keďže jedným z návrhov na nový názov podujatia bola i Jarná 25, rozhodli sa pre skratku J-25, „*nech si to vysvetľuje kto chce ako chce*“⁵⁸. V nasledujúcich rokoch sa podujatie vrátilo k pôvodnému názvu, pod ktorým sa koná dodnes. Vlna dekomunizácie zasiahla okrem iného i bustu K. Gottwalda umiestnenú pred budovou Považských strojární, závodný časopis, ktorý od 19. januára 1990 zmenil svoj názov z *Gottwaldovec* na *Považskobystrický strojár*, budovu OV KSS, ktorá bola pridelená MsNV a stala sa novou „radnicou“, ako aj budovu Domu pionierov a mládeže, niekdajšieho „katolíckeho domu“, ktorý bol prinavrátený cirkvi a v krátkom čase premenený na jedáleň a telocvičňu novovzniknutej cirkevnej školy.⁵⁹

Symbolickým obratom do Európy bol odklon od kontaktov s družobným mestom a okresom Ščokino. Jedinou stopou niekdajšieho proklamovaného priateľstva je obchodný dom pomenovaný podľa bývalého družobného mesta. Neskôr ho síce premenovali, pôvodný názov sa však, najmä medzi strednou a staršou generáciou, používa dodnes. Kontakty začali hľadať predstavitelia mesta na Západe. V máji 1990 navštívila mesto delegácia zo západonemeckého Gaildorfu, mesta, ktoré bolo podobne ako Považská Bystrica známe organizovaním motoristických pretekov. Lokálna tlač priniesla správu, podľa ktorej sa „*predstavitelia oboch miest rozhodli takto naplniť myšlienku návratu ČSFR do Európy aj na nižšom stupni*“⁶⁰. Rokovanie s Gaildorфом vystriedalo rokovanie s východonemeckým mesto Nordhausen, s ktorým malo mesto a okres Považská Bystrica uzavrieť družbu symbolicky pri príležitosti osláv 40. výročia vzni-

⁵⁷ Bude či nebude Jilemnického 25-ka? In *Obzor*, 24, 5. 4. 1991, s. 6.

⁵⁸ Tamže.

⁵⁹ Podnety z MsNV. In *Obzor*, 23, 25. 1. 1990, s. 1; Všetky deti sú naše. In *Obzor*, 23, 15. 2. 1990, s. 1; fotografiu Nová radnica v PB. In *Obzor*, 23, 14. 6. 1990, s. 2.

⁶⁰ Vstupujeme do Európy. In *Obzor*, 23, 24. 5. 1990, s. 1.

ku NDR.⁶¹ Novozvolený primátor absolvoval cestu do Holandska, kde sa mali starostovia obcí zoznámiť s fungovaním holandskej samosprávy, vedúci regionálneho rozvoja okresného úradu referoval o kontaktoch s Poľskom a Francúzskom, kde sa na užšiu spoluprácu hľadali vhodné regióny s priemyselnou tradíciou.⁶²

Stratégia „návratu k zlatému veku“ sa v prípade Považskej Bystrice prejavila v prvých rokoch po novembrových udalostiach, jej vplyv však netreba preceňovať. Úsilie o znovuoživenie staršej a predvojnovnej histórie Považskej Bystrice dokumentovala nová expozícia Vlastivedného múzea Považská Bystrica – Civitas Bistrichiensis. Za rok a pol bola obnovená a znovuvysvätená chátrajúca kaplnka sv. Heleny, jej oprava však bola iniciovaná predovšetkým z náboženských dôvodov. Ako sakrálna stavba začala v lete 1991 slúžiť svojmu účelu na novovybudovanom sídlisku Rozkvet.⁶³

Zo staršej, medzivojnovnej tradície čerpali aj Považské strojárne. Vďaka nej mohli naďalej bez problémov predstavovať jeden z centrálnych prvkov, na ktorých bolo možné stavať identitu mesta. Keď jeden z čitateľov položil vo svojom liste redakcii otázku „Quo vadis, Považská Bystrica“ a negatívne hodnotil vývoj v období socializmu, Považské strojárne boli hodnotené kladne ako „naša fabrika“, ktorá sa po rekonvalescencii z nesprávne nastavenej výroby znovu postaví na nohy. Ešte aj v roku 1996, s počtom 4 154 zamestnancov,⁶⁴ predstavovali stále najväčšieho zamestnávateľa v meste. Hoci sa podnik v 90. rokoch úplne vytratil z propagačných materiálov mesta, na rozdiel od porovnateľných priemyselných podnikov v novozaložených mestách Tychy, Visaginas a Nowa Huta, ktoré sa stali buď predmetom zabudnutia, alebo satiry,⁶⁵ Považské strojárne zostali dokonca i po svojom zániku v roku 2000 pojmom a miestom pamäti.⁶⁶

A. Zablocka-Kos poukazuje na príklade poľského mesta Legnica, ktorého centrum prestavali do veľkej miery v 60. rokoch, na tendenciu prinavrátania historizujúcich prvkov na fasády nových budov.⁶⁷ V Považskej Bystrici vzhľadom na rozsah a povahu prestavby nebol návrat k pôvodnému typu výstavby možný. Výstavba v centre mesta v 90. rokoch podliehala zmenám len minimálne.⁶⁸ Ako príklad márneho úsilia o zmenu tváre centra mesta a návrat k starým symbolom Považskej Bystrice môže slúžiť iniciatíva na obnovenie pamätníka Milana Rastislava Štefánika, zničeného v roku 1955. Snaha o jeho obnovenie sa objavila už koncom 60. rokov, nová vlna nedala na seba

⁶¹ Tamže, 22, 25. 5. 1989, s. 1.

⁶² Čo možno závidieť Holanďanom? In *Obzor*, 24, 5. 4. 1991, s. 1; V Štrasburgu o nás. In *Týždenník Obzor*, 1, 25. 7. 1991, s. 2.

⁶³ Púť po rokoch. In *Týždenník Obzor*, 1, 29. 8. 1991, s. 1.

⁶⁴ Údaj k 31. 12. 1995. Údaje okresného štatistického úradu zverejnené v prehľade „Najviac strojárrov“. Tamže, 6, 16. 4. 1996, s. 5.

⁶⁵ BALOCKAITE, *Coping with the Unwanted Past*, s. 41 – 60.

⁶⁶ JANAS, Karol. Považské strojárne od muničky po ZVL. Žilina : Knížne centrum 2009; PRAŽENICOVÁ, Viera. Prvý ročník Podujatia Považsko-bystrický motocykel 2009. In *Zborník Vlastivedného múzea*, 2010, s. 133 – 136, podujatie „Strojárske dni“, ktoré sa pravidelne koná v meste, multižánrové podujatie StrojARTne v roku 2011 organizované občianskym združením PB log a i.

⁶⁷ ZABŁOCKA-KOS, *Städte in Schlesien*, s. 168.

⁶⁸ Išlo najmä o dokončenie a úpravu pešej zóny. Pozri Informácia o činnosti mesta Považská Bystrica za uplynulé volebné obdobie 1991 – 1994. In *Považskobystrický spravodaj* (dvojtyždenník Mestského úradu a Mestského kultúrneho strediska vydávaný v rokoch 1993 – 1996), 2, 1994, 23, s. nečíslované.

dlho čakať ani po revolúcii 1989. Už začiatkom januára 1990 zriadil okresný koordinačný výbor VPN účet, kde mohli občania prispievať.⁶⁹ Výzva mala medzi čitateľmi ohlas, o čom svedčia viaceré reakcie, ktoré redakcia *Obzoru* uverejnila v ďalších číslach.⁷⁰ Na pôvodnom mieste sochy však už medzičasom – roku 1973 – vybudovali park s pamätníkom SNP, preto bolo treba uvažovať o jej novom umiestnení. Touto témou sa zaoberal i MsNV, ktorý v spolupráci s ONV a skupinou architektov zabezpečil vypracovanie návrhov jej alternatívneho umiestnenia v centre mesta. Návrhy boli verejne vystavené spolu so schránkou, kam mohli obyvatelia vhadzovať anketové lístky a vybrať jej tak nové miesto.⁷¹ K otázke znovuoživenia sochy sa vracalo aj Vlastivedné múzeum v Považskej Bystrici.⁷² V roku 2009 znovuosadenie sochy odsúhlasila i mestská rada, financie na jej vytvorenie mali byť vyčlenené z mestského rozpočtu.⁷³ K realizácii návrhu však nikdy nedošlo, hoci treba spomenúť inštaláciu busty M. R. Štefánika vo vstupnej hale budovy mestského úradu v roku 2008. Do centrálnej mestskej zóny pribudla nakoniec namiesto Štefánikovej sochy socha považskobystrického rodáka, maliara Imra Weinera-Kráľa.⁷⁴ S podporou mestských orgánov bolo jej umiestnenie iniciované a v rozhodujúcej miere i financované zo zbierok miestneho občianskeho združenia Spolok priateľov Imra Weinera-Kráľa. Pri príležitosti odhalovania diela bolo maliarovi zároveň udelené čestné občianstvo mesta in memoriam.⁷⁵ Centrálna mestská zóna dostala nový symbol, ktorý navyše vzišiel z úsilia „zdola“. Spolu s ďalšou snahou obyvateľov o umiestnenie busty rodine Krónerovcov,⁷⁶ ktorá v meste dlhší čas žila, svedčia o tendencii hlásiť sa k lokálnym, nepolitickým symbolom vo verejnom priestore mesta.

Propagačné materiály mesta prešli výraznejšími zmenami. Prvá brožúra vydaná v roku 1990, na titulnej strane so záberom na nové centrum mesta s pešou zónou, je dobrým príkladom, ako sa staré vzorce zobrazovania narýchlo prispôbovali novej situácii.⁷⁷ Text pri obrázkoch je slovensko-anglický, zbavený povinných floškúl. Pamätník SNP, jeden z dovtedy najčastejšie zobrazovaných objektov mesta, zmizol úplne, nielen z titulných stránok. Na druhej strane bol v brožúre v rozhodujúcej miere

⁶⁹ Pozri článok Postavme sochu M. R. Štefánika. In *Obzor*, 23, 11. 1. 1990, s. 1.

⁷⁰ Otvorený list obyvateľom Považia, všetkým Slovákom a Komunistickej strane Slovenska. In *Obzor*, 23, 1. 2. 1990, s. 3. Ďalšie reakcie: Socha M. R. Štefánika – bude dominantou? In *Obzor*, 23, 18. 1. 1990, s. 2 – 3; Koľko budem môcť, toľko dám. In *Obzor*, 23, 25. 1. 1990, s. 5; Účet bohatší. Konto na obnovu sochy MRŠ. In *Obzor*, 23, 22. 2. 1990, s. 2.

⁷¹ Verejnosť PB má možnosť rozhodnúť. Kde bude stáť socha? Tamže, 23, 8. 2. 1990, s. 1.

⁷² Spomienka na M. R. Štefánika pretrváva. In *Aspekt*, 4, 4. 5. 1997, s. 7; ŠUJANSKÁ, Anna. Spomienka na sochu M. R. Štefánika dodnes pretrváva. In *Zborník Vlastivedného múzea Považská Bystrica*, s. 3 – 16.

⁷³ Pozri článok Plánujú postaviť sochu Štefánika, dostupný na <http://povazska.sme.sk/c/4940936/planuju-postavit-sochu-stefanika.html>, [23. 6. 2013]

⁷⁴ Pozri <http://povazska.sme.sk/c/6110706/odhalovanie-sochy-imra-weinera-krala-v-povazskej-bystrici.html#ixzz2bHlaZgWm>, [27. 6. 2013].

⁷⁵ Tamže.

⁷⁶ <http://povazska.sme.sk/c/6884418/pre-pamatnik-kronerovcom-osadili-dnes-kamen.html>, [31. 7. 2013].

⁷⁷ *Považská Bystrica*. Martin : Osveta (pre MsNV Považská Bystrica) 1990.

Obr. 1 – 2. Propagačné materiály mesta z 90. rokov 20. storočia.

vyhradený priestor prezentácii obchodných, kultúrnych, športových a zdravotníckych zariadení. Kultúrnym pamätihodnostiam, zastúpeným Považským hradom a Orlovským kaštieľom, bola venovaná len jedna stránka. Sakrálne budovy, ktoré už onedlho čakal prezentačný boom, boli ešte úplne vynechané, zato mali v brožúre ešte vždy miesto snímky dokumentujúce priemyselnú výrobu Považských strojární. K výraznejším zmenám v prezentácii mesta došlo až koncom 90. rokov.

Poslednou publikáciou, ktorá predstavovala Považskú Bystricu ako mladé, úspešné mesto s orientáciou na budúcnosť, bola reprezentatívna kniha mesta z roku 1998.⁷⁸ Publikácia rovnakého zostavovateľa, vydaná roku 2006, sa však niesla v úplne inom duchu.⁷⁹ Už obálky kníh dávali tušiť tento rozdiel. Kým publikácia z roku 1998 na titulnej strane mala fotografiu nového centra mesta, v roku 2006 už obálke dominoval obraz tematizujúci pôvodné, už neexistujúce námestie. Asanácie a prestavba centra sa prestali prezentovať ako síce razantný, ale potrebný krok, ktorý posunul mesto do žiaducej modernej podoby. Prvýkrát padali slová o „necitlivej dobe“ či „rozvoji mesta, ktorý nehľadel na tradície a históriu“. Minulosť a nostalgia za strateným mestom boli na stránkach knihy oveľa citeľnejšie. Bližšie tento posun ilustruje tabuľka, ktorá ponúka niekoľko porovnaní:

⁷⁸ KORTMAN, Bohuslav. *Považská Bystrica a okolie kedysi a dnes*. Žilina : Knižné centrum 1998.

⁷⁹ KORTMAN, Bohuslav (ed.). *Považská Bystrica. Z dejín mesta*. Žilina : Knižné centrum 2006.

	1998	2006
Zameranie knihy	Považská Bystrica a okolie: kedysi a dnes	Považská Bystrica. Z dejín mesta
Predhovor primátora L. Lackoviča	„Považská Bystrica je mesto s bohatou históriou, Považská Bystrica je však i mesto – mladica. Ako je to možné? Rozsiahla asanácia schátraného centra v sedemdesiatych rokoch, následná prestavba novým, moderným štýlom sem vniesla jednoznačný duch súčasnosti. Aj keď pamätníci dozaista z času na čas oprašujú spomienky na Bystricu dób dávnominulých, na svoje vynovené, účelne vybudované, vždy upravené a zeleňou s citom popretkávané mesto si radi zvykli.“ (strana nečíslovaná)	„Poznanie historických súvislostí je cestou k poznaniu seba samého, je prostriedkom na objavovanie vlastnej hrdosti. Preto aj keď múry starých bystrických obydli, ale i vzácne pamiatky vzal so sebou neúprosný čas či necitlivá doba, bolo by neodpustiteľnou chybou zabudnúť či zanevrieť.“ (strana nečíslovaná)
Opis asanácií a prestavby mesta	„Obyvatelia – v meste ich žilo už viac než 15 000 – v tom čase [v druhej polovici 60. rokov, pozn. L. A.] poukazyvali na to, že novou výstavbou oživa len okraj mesta, pričom centrum ostáva staré. Na základe týchto podnetov bolo prijaté rozhodnutie o jeho úplnej asanácii. Začalo s ňou v roku 1966 zároveň s projektovou prípravou novej 14-poschodovej administratívnej budovy.“ (strana nečíslovaná)	„Pozitívne trendy, ako rozširujúca sa bytová výstavba, rozvíjajúca sa infraštruktúra či vznik nových pracovných príležitostí, boli prehlúsené zväčša necitlivými zásahmi do urbanistiky mesta... Obyvatelia mesta sa museli pozerať, ako miznú celé staré ulice, stratilo sa historické centrum len „vďaka“ tomu, že niektorým komunistickým papalášom sa vstup do mesta nezdal dost' reprezentatívny... Celý stred mesta, ktorý mohol byť vítanou turistickou atrakciou zbúrali a nahradili ho betónové stavby lemujúce hlavnú cestu. Čo na tom, že panelové bytovky, budovy úradov a bánk sú často neestetické a mesto špatia.“ (s. 249 – 250)

Obe knihy boli vydané v rokoch komunálnych volieb, v ktorých sa vtedajší primátor mesta Ľuboš Lackovič uchádzal o znovuzvolenie. Obe chceli vyvolať pocit súnaľezitosti a hrdosti na mesto, každá však iným spôsobom. Publikácia z roku 1998 sa zameriavala tak na minulosť, ako aj na súčasnosť, publikácia z roku 2006 sa už priklonila v rozhodujúcej miere k minulosti. Podobne i letáky a iné propagačné materiály z tohto obdobia sa obracali do minulosti, v ktorej hľadali oporné body (obr. 3 – 4a, b):

Záver

Oficiálny, inštitucionálne tvorený obraz mesta Považská Bystrica sa v 90. rokoch vyznačoval určitou kontinuitou s obdobím pred rokom 1989. Išlo najmä o akcentovanie „novej tváre“ mesta, ktorá dominovala zobrazeniam a prezentáciám. Ako som sa snažila ukázať, výraznejší odklon od takéhoto vzorca reprezentácií začal byť citeľný

Obr. 3 – 4. Propagačné materiály mesta z obdobia po roku 2000.

od konca 90. rokov. Nemecká sociologička mesta Martina Löw v jednej zo svojich prác vyjadrila tézu, podľa ktorej tvorcovia pri kreovaní obrazu mesta siahajú po záchytných bodoch minulosti o to viac, o čo neistejšia je budúcnosť.⁸⁰ Neistota sa prejavila i v prípade Považskej Bystrice. Keď sa roku 1996 pýtali hovorca Považských strojární na to, ako by charakterizoval ich súčasný stav, odpovedal tromi slovami: „*blahorečené, zatracované, zviechajúce sa*“⁸¹. V tom čase ešte totiž stále existovala nádej, že ide len o prechodnú fázu, po prekleníť ktorej sa podarí podnik opäť stabilizovať a prinavrátiť mu jeho niekdajší status. Roku 2000 vyhlásili Považské strojárne, a. s., definitívny bankrot, ktorý znamenal koniec jedného fenoménu v dejinách mesta i regiónu. Na sklonku 90. rokov nastal obrat i v bilancii prísťahovaných a vystťahovaných obyvateľov, keď rozdiel dosiahol prvýkrát negatívnu hodnotu. Príklon k nostalgii za starými časmi, ktorý prišiel koncom 90. rokov, bol citeľný a možno ho prirátat k vlne spomínania a nostalgie, ktorá bola charakteristická nielen pre postsocialistické krajiny.⁸² Spomínanie však nikdy nedosiahlo úplnu negáciu vývinu mesta v období socializmu. V oboch spomenutých reprezentačných knihách mesta sú kladne hodnotené niektoré aspekty, ako rozsiahla bytová výstavba či výrobná sila a profesionálne kapacity Považských strojární. Spolu s „novousadlíkmi“, ktorí vďačili tomuto obdobiu za možnosť vlastného bytu v meste, navyše medzitým vyrástla nová generácia, ktorá si inú ako súčasnú podobu mesta nepamätá. Z jej radov sa v roku 2010 sformovala iniciatíva Pblog, ktorej cieľom je všímať si a spolutvoriť verejný priestor a život v meste, pričom od svojho vzniku začala prostredníctvom happeningov tematizovať i problematické súčasť mesta, ktoré v oficiálne tvorenom obraze nenašli miesto a mali skôr negatívne konotácie (sídlisko Rozkvet, prázdne chátrajúce budovy spreď roku 1989, ktoré stratili svoju funkciu a nenašli novú a pod.). Vznik iniciatívy svedčí okrem iného aj o limitoch oficiálne tvoreného obrazu, ktorý sa zdá priúzký. Ten má totiž, vzhľadom na svoju funkciu, prezentovať mesto a jeho vedenie v pozitívnom svetle, vždy tendenciu ignorovať síce nepríjemné a problematické, ale existujúce a „žité“ prvky mestského priestoru.

MIT DEM BLICK IN DIE ZUKUNFT UND ZURÜCK
DAS SELBSTBILD EINER INDUSTRIESTADT
IN DEN LETZTEN JAHRZEHNTE DES STAATSSOZIALISMUS
UND SEINE TENDENZEN NACH DEM JAHR 1989.
DER FALL VON POVAŽSKÁ BYSTRICA, SLOWAKEI

Lenka Abaffyová

Im Staatssozialismus gehörten die Industriestädte zu Prestigeobjekten unter den Kommunen. Als die Träger der optimistischen Zukunftsentwürfe stellten sie die Prio-

⁸⁰ LÖW, *Soziologie der Städte*, s. 184.

⁸¹ *Obzor*, 27. 8. 1996, s. 1.

⁸² Proti novostavbám sa v tom čase protestovalo i v mestách západného Nemecka, kde občianske iniciatívy podporovali rekonštrukcie v historizujúcom štýle. LÖW, *Soziologie der Städte*, s. 149.

rität bei den Staatsinvestitionen dar. Nach 1989 veränderte sich die Situation. Die Stadtentwicklung wurde durch dem Wegfall der zentralen angesiedelten Großbetriebe geprägt und viele der Städte und ihre Bewohner sind der Stagnation und Unsicherheit begegnet.

Dieser Text beschäftigt sich mit den Wandlungen im Stadtbild einer Industriestadt in den letzten Jahrzehnten des Staatssozialismus und nach der Wende. Als Beispielstadt wurde Považská Bystrica, eine Industriestadt im Nordwesten der Slowakei, ausgewählt. Diese Stadt, schon seit der Zwischenkriegszeit durch die Entstehung der Rüstungsindustrie geprägt, erreichte in der sozialistischen Ära einen neuen Status. Považská Bystrica wurde zur Kreisstadt erklärt und in den Regionalzeitungen als „eine der wirtschaftlichen Säulen der Republik“ beschrieben. In der Zeit der großen Transformationsprozesse der 1990er Jahre wurde das Maschinenbauwerk Považské strojárne privatisiert und kämpfte um seine Existenz. Im Jahr 2000 meldete das Werk Bankrott an, wodurch auch die Stadt an Bedeutung verlor.

Am Anfang widmet sich der Text dem Begriff des Stadtbildes. Anschließend steht im Zentrum des Interesses die Analyse des gebauten Stadtraumes wie auch der Repräsentation der Stadt. Die Selbstdarstellungstexte und Bilder wurden in den Stadtbüchern, Imagebroschüren, Stadtkarten und den Zeitungen der Kreis- und Stadtleitung untersucht. Um den Bereich des Stadtbaus zu untersuchen, wurden die Materialien des Stadtnationalausschusses, bzw. der Stadtverwaltung, ausgewertet. Die Ausdrucksformen geben also vor allem die zeitgenössischen Vorstellungen der herrschenden Eliten wieder. Die Analyse zeigt, dass Považská Bystrica der siebziger und achtziger Jahre wurde am häufigsten als „modern“, „neu“, „dynamisch“, „entwickelt“, „zwangsmäßig“ oder direkt „sozialistisch“ beschrieben. Das kreierte Stadtbild sollte nicht nur die Identitätsgefühle der Einwohner stärken, sondern auch – und vor allem – die Bindung an die gesamte sozialistische Gesellschaft festigen. Die erste Hälfte der neunziger Jahre wurde durch ein hohes Maß an Kontinuität gekennzeichnet. Erst Ende der neunziger Jahre wurde das Stadtbild durch eine Welle der zunehmenden Nostalgie und Sehnsucht nach den historischen Wurzeln wesentlich geprägt.

Mgr. Lenka Abaffyová, Historický ústav SAV, P. O. Box 198, Klemensova 19, 844 99 Bratislava